

# Kazalo

Predgovor urednika ..... 9

Uvod..... 11

## *1. del*

### **Vojna, revolucija in rojstvo države**

Vojna leta ..... 14

Gimnazijec ..... 22

Študent ..... 23

Sodnik..... 24

## *2.del*

### **Kriza sistema**

Na republiški Socialistični zvezi ..... 32

V Skupščini SR Slovenije..... 36

Protislovja političnega sistema ..... 56

Na Ustavnem sodišču SR Slovenije..... 68

Predsednik komisije za verska vprašanja..... 74

V zakonodajno-pravni komisiji Skupščine SR Slovenije..... 75

Tajna zakonodaja..... 83

Smernice za preprečevanje izrednih razmer ..... 90

Vprašljivost ustavne ureditve ..... 93

Slovenski nacionalni program Franceta Klopčiča ..... 105

## *3. del*

### **Ustavni prelom**

Vloga ustavnih sodišč ..... 114

Kritična analiza političnega sistema ..... 117

Spremembe zvezne ustave 1988..... 138

Amandmaji k slovenski ustavi 1989..... 230

#### *4.del*

### **K samostojnosti**

Kategorizacija »notranjega sovražnika« v Službi državne varnosti .....	236
Slovenski jezik na vojaških sodiščih .....	238
Predlogi zveznih aktov brez ustavne podlage .....	250
Zaprto območje v Kočevskem Rogu .....	258
Prepoved mitinga resnice leta 1989.....	260
Podpora volilni zakonodaji in političnemu pluralizmu.....	264
Odpoklic milice s Kosova .....	265
Predlogi sprememb zvezne ustave 1989–1990 .....	274
Projekt konfederalnega položaja Slovenije marca 1990 .....	285
Poskus diskvalifikacije leta 1990 .....	290

#### *5.del*

### **Razdružitev**

Nova slovenska ustava .....	294
Federalni model Jugoslavije .....	307
Model konfederacije oktobra 1990.....	319
ZIS proti osamosvajanju.....	321
Osnutek celjskega dogovora.....	324
Osamosvojitev brez zvezne pravne podlage .....	225
Ustavno sodišče Jugoslavije leta 1991 .....	331
Stališča republik o prihodnosti države.....	341
Pravica do samoodločbe .....	353
Pojem razdružitve.....	360
Dr. Janez Drnovšek o osamosvajanju .....	369
Mnenje o jugoslovanski skupnosti .....	395
Milan Kučan ob razglasitvi plebiscitne odločitve.....	407
Medrepubliški sestanki .....	410
Samostojna Slovenija .....	431

**6.del**

**Položaj predsednika republike**

Ustavni položaj predsednika republike .....	452
Pristojnosti predsednika republike .....	484
Odgovornost predsednika republike .....	513
Oglejska izjava leta 1994 .....	525
Predlagana lustracija leta 1997.....	527
Deklaracija Boruta Pahorja o narodni spravi in odpravi posledic komunističnega režima leta 1998 .....	530

**7. del**

**O knjigi in avtorju**

<b>Lojze Janko in Lojze Ude</b> .....	537
Imensko kazalo .....	547



*Spomine posvečam svoji ženi Marinki,  
ki je žal že odšla in vnukinjama Mateji in Nini.*

*Tega dela sem se lotil na pobudo  
sina Miša in njegove žene Zvonke.*

*Posebej se zahvaljujem sodelavkam in sodelavcem  
Arhiva Republike Slovenije za njihovo prijazno pomoč.*



## Predgovor urednika

### *Spomini in pozabe*

Spomini in pozabe so neločljivo povezani. Razmerja med njimi se s časom premikajo, aktualizirajo in s tem spreminjajo njihova kulturna, politična, zgodovinska sporočila. Prostor spominov in pozab je prej ali slej vselej prostor kulturnih in političnih spopadov. Spomini se kažejo v vsej svoji dvojnosti, v polariziranosti in instrumentaliziranosti. Vznikajo novi (po/pre-tvorjeni), utapljuje se stari spomini, odpirajo in zapirajo se prostori pozab. Ob tem seveda ostaja odprto vprašanje, kakšno spoznavno moč lahko črpamo iz spominov. Ali lahko kulturni, politični spomin preživi zunaj svojih zgodovinskih razsežij? Postavlja se vprašanje, kakšna so vodila pri izbiri in izločanju v kulturni spomin oziroma iz njega v nekem obdobju. Še posebej, če narašča pritisk ustvarjalcev spominov. Spomini in pozabe torej lahko preživijo le v svojih zgodovinskih dimenzijah, v procesu iskanja resnice. Ob pravih in napačnih spominih na koncu lahko presojamo le v teh, zgodovinskih okvirih.

Družbene krize, spopadi in obrati se nujno odražajo v produkciji spominov in pozab. V takšnih prehodnih razmerah je vse več spodbud za prenavljanje spominov. To velja za vso povojno evropsko, pa tudi za slovensko kulturno in politično zgodovino; še posebej za »ustvarjalno« obdobje oblikovanja in preoblikovanja kulturnega in političnega spomina ter oživljanje oz. utapljanje pozab v obdobju po družbenem obratu. V politični razpravi od tedaj pri nas ostaja vseskozi v ospredju vprašanje odnosa do preteklosti. Ukvarjanje s kulturnim spominom ni zgolj in predvsem kontemplacijsko oz. nostalgичno samoogledovanje, temveč vselej in predvsem odmerjanje aktualnih prostorov političnega spopadanja. To ugotavlja Aleida Assmann (2000) v svoji izjemni knjigi o prostorih spomina. Pri tem gre za kompleksne vidike spominskega fenomena, za kulturni spomin novega časa, za poizkuse razkrivanja razvojnih smeri in problemskih kontinuitet v kulturnem spominu, za premagovanje spominskih kriz, spominskih lukenj itd. Kot primer navaja holokavst in vse spominske pretvorbe in potvorbe okoli njega. Predelani in razkrojeni spomini se bližajo pozabi; rušimo stare in gradimo nove spomenike ... In le izkustveni spomini pričevalcev, udeležencev,

nosijo v sebi spoznavno moč resničnosti in so preneseni v kolektivni spomin poznejših rodov.

\* \* \*

In tu smo, v rokah s knjigo Mihe Ribariča *Spomini, Slovenija – Jugoslavija*. Jugoslavija in Slovenija s sedemdesetletno zgodovino znotraj nje; Slovenija s težnjo po avtonomizaciji, osamosvojitvi, po sistemskem obratu ... v prizadevanju utrditi novo družbeno in državno identiteto in izgraditvi nove državne suverenosti; Slovenija po sistemskem obratu in znotraj nje s spopadi glede temeljnih smeri prehoda – in seveda v spopadih glede preteklosti. Predstave o vsem tem so grajene na različnih zvrsteh spominov, njihovem razkrivanju, prekrivanju in tudi potvarjanju. In tu je Miha Ribarič s svojo knjigo spominov. Je odličen pravnik, politik, svetovalec, ki se preizkuša v vlogi pričevalca, pedantnega kronista in doslednega dokumentatorja potekov dogodkov in odločitev, pri katerih je sodeloval, jih opazoval in ocenjeval. Njegovi zapisi zadevajo dogodke, ki so pomembno tlakovali pot in prostor samoupravljanju: spremljal je njegov razvoj, pa tudi razkroj in razpad. Ribarič je bil udeleženec, razlagalec in ocenjevalec premikov v sistemu jugoslovanskega federalizma. Pri tem se je zavzemal za suverenizacijo (republike) Slovenije. Sodeloval je kot ekspert in svetovalec pri oblikovanju demokratične zasnove in pravni utemeljitvi slovenske države Republike Slovenije. Pri tem sta ga vseskozi vodila razumevanje zgodovinskega razmerja med Jugoslavijo in Slovenijo in težnja po njeni suverenosti. V teh procesih in odločitvah Ribarič sicer ni imel odločilne vloge, vendar ne nepomembne. Neposredno je sodeloval v zakonodajnih iniciativah in ureditvah, kot ekspert in pravni svetovalec. In vse to prav podrobno opisuje in dokumentira v svoji knjigi *Spomini*. Rečemo lahko, da je pri tem pristen in iskren pričevalec tega dogajanja. Svoje spomine podrobno umešča in utemeljuje ter s tem prispeva k razumevanju sprememb in njihovih nosilcev. In za svojimi spomini stoji. Kot pravi, spomini govorijo sami zase. In kot taki so pomembno spominsko gradivo za luščenje predstave o bistvenem dogajanju v preteklosti. Njegovi spomini so dokument za zgodovinsko obravnavo prizadevanj v času, ki ga opisujejo. In prav je, da so objavljeni. Vredni so prebiranja.



## Uvod

Spomini govorijo sami zase. Vse dogajanje je bilo povezano s položajem Slovenije v Jugoslaviji. Spreminjanje tega položaja je bilo neizogibna posledica sprememb političnega in ekonomskega sistema v ustavni ureditvi. V praksi se je vedno bolj kazalo, da se sistem, kot je bil zamišljen in postavljen, v temeljnih elementih ne uresničuje. Na prizorišču sta se čedalje bolj jasno srečevala dva koncepta – centralistično-unitaristični plansko dogovorni koncept in koncept suverene republike, ki je del svojih funkcij prenašal v izvrševanje na federalno raven ter pri tem ohranjal odgovornost za svoj razvoj in razvoj države Jugoslavije kot celote. Centralistični koncept je bil po eni strani pogojen s specifičnim položajem Srbije, po drugi strani pa s položajem, posebej še s financiranjem, manj razvitih republik in pokrajine Kosovo. V prepletlosti republiškega in federalnega koncepta izvrševanja oblasti se je vse bolj odpiralo in zaostrovalo vprašanje politične oblasti Zveze komunistov in politične demokracije ter položaja gospodarskih subjektov in tržnega gospodarstva. Oboje se je povezovalo z nacionalno enakopravnostjo in njenim različnim pojmovanjem glede na eno ali drugo izhodišče. Spopad med obema konceptoma in prakso na njuni podlagi se je v Sloveniji na ustavni ravni odločilno izrazil s spremembami slovenske ustave septembra 1989 in svobodnimi demokratičnimi večstrankarskimi parlamentarnimi volitvami na tej podlagi aprila 1990, plebiscitom decembra 1990, osamosvojitvijo Slovenije junija 1991 ter sprejemom ustave samostojne in neodvisne države Republike Slovenije decembra 1991.



*1. del*

---

# **Vojna, revolucija in rojstvo države**

## Vojna leta

Rodil sem se leta 1934 v Ljubljani na Starem trgu 26. Iz stanovanja v prvem nadstropju so se videle samo hiše nasproti, ki so zakrivale pogled na grajski hrib. Oče je rekel, da bodo hiše nasproti podrli in takrat se bo kam videlo. No, vse še danes stoji tako kot takrat. Sicer pa smo se čez okoli tri leta preselili na Stolbo na grajskem hribu, leta 1938 pa v hišo v lasti mesta – Meksiko, na Jegličevi, sedaj Njegoševi ulici. V letih od 1940 do 1944 sem hodil v zasebno osnovno šolo Marijanišče. Po mnenju očeta je bila namreč to najboljša osnovna šola v Ljubljani, boljša od Vadnice, ker da naj bi se tam učili učitelji. Oče je bil profesor matematike in fizike, mama pa je imela trgovino s suho robo v lemenatu. Na klasično gimnazijo v Ljubljani sem se vpisal leta 1944.

V času italijanske okupacije se je dr. Milan Vidmar pohvalil mojemu očetu, kako imenitno so pripravili neki dokument za nastop pred Italijani. Posebej je bil ponosen na formulacijo, da je Slovenija stičišče Romanov, Germanov in Slovanov. Ta dokument v italijanščini je Vidmar mojemu očetu tudi izročil in sem ga takrat videl. Oče je bil pred vojno nekaj časa njegov asistent na ljubljanski univerzi in sta se kasneje občasno srečevala. Ne nazadnje so cele noči prekartali v kavarni Evropa. Spominjam se, da sem bil nekoč z očetom popoldne na obisku pri dr. Milanu Vidmarju na njegovem vrtu.

Dr. Bojan Godeša me je opozoril, za kar se mu prisrčno zahvaljujem, da je formulacijo o Romanih, Germanih in Slovanih dr. Milan Vidmar uporabil v govoru v Rimu, ko je bila slovenska (takrat se ni imenovala slovenska) Akademija znanosti in umetnosti sprejeta v Narodni svet italijanskih akademij, kar je bilo objavljeno v Jutru 12. februarja 1943. V kulturnem pregledu pod naslovom Slovenska kultura in Rim je pisalo, da je Meridiano di Roma na uvodnem mestu objavil celotno besedilo govora, ki ga je imel predsednik slovenske Akademije znanosti in umetnosti (AZU), univ. prof. dr. Milan Vidmar, v palači Farnesina v Rimu ob vključitvi slovenske Akademije v Nacionalni svet akademij v Rimu. »Uvodoma je predsednik naše Akademije označil staro tradicijo kulturnih in posebej še znanstvenih vezi, ki spajajo Slovenijo z Italijo.« Po zgodovinskem pregledu je navedel:

»Zakon z dne 3. maja 1941-XIX (ustanovitev ljubljanske province, op. M. R.) je zagotovil naš narodni jezik in naše narodne tradicije. Slovenci so se zmeraj borili, da bi se jim priznala njihova narodna individualnost. Italija je kot velesila, in sicer že v vojnem času, priznala to individualnost kot zgodovinsko dejstvo, ki se po sebi razume – in to ni samo gesta, marveč izraz pravičnosti in uvaževanja. Zavedajoč se tega imamo kot člani ljubljanske Akademije posebne dolžnosti. Slovenska zemlja je edino ozemlje v Evropi, kjer se stikajo trije osnovni kulturni in nacionalni činitelji Evrope: Romani, Germani in Slovani. Naša dolžnost je potemtakem v tem, da umemo s pridom sprejemati pozitivne struje s strani naših sosedov, jih razvijati in poglobljati ter tako sodelovati pri okrepitvi in rasti evropske kulture in civilizacije, poglobljajoč tudi človečnost. Vse to pa delajmo z namenom, da dosežemo mirno in bratsko sožitje med nami vsemi, ki smo prišli z raznih strani sveta in postali 'cives europaei'.«

Dr. Milan Vidmar v svojih Spominih navaja, »da naša Akademija znanosti in umetnosti ni italijanska akademija, čeprav jo vidijo Italijani na svojih tleh. Odpor proti 'zakonu' z dne 3. maja 1941. leta je pa bil Slovincem možen na tri načine: s puško v roki, s potuhnjenim čakanjem ali pa z odločnim nastopom v pravem trenutku z uma 'sveltlim mečem'«. Odločil se je za tretjo pot, da bo sestanek predsednikov italijanskih akademij v Rimu »izkoristil za odkrito izjavo, ki naj pove, kako gledamo Slovenci na 'zakon' z dne 3. maja 1941. leta«. »Izjavo je z mojstrsko roko sestavil prof. Ramovš. Seveda sem prevzel vso odgovornost zanjo, ko sem jo odobril.« Dr. Milan Vidmar navaja del izjave v slovenskem prevodu:

»... V krogu akademij, ki delujejo s tolikšno vnemo in uspehom na teritoriju Italijanskega Kraljestva, ima naša Akademija prav poseben položaj: Najmlajša je in zato potrebuje moralne in materialne pomoči: je edina slovenska akademija, njeni člani so Slovenci in njen delovni program je posvečen problemom in vprašanjem slovenskega naroda in slovenske zemlje, katerih rešitve pričakuje mednarodni znanstveni svet predvsem in s polnim upravičenjem prav od nas: vrh vsega je edina akademija na teritoriju Italijanskega Kraljestva, ki se poslužuje v svoji notranji dejavnosti in v svojih publikacijah svojega slovenskega materne jezika.

Zakon z dne 3. maja 1941-XIX nam je zavaroval naš narodni jezik, naše narodne običaje. Slovenci so se vedno borili, da jim bo priznana narodna individualnost; Italija kot velesila, pa še med vojno, je priznala to individualnost kot zgodovinsko dejstvo, ki se razume samo po sebi – in to ni samo kretnja, temveč izraz pravičnosti in spoštovanja. Zavedamo se, da imamo člani ljubljanske Akademije prav posebne dolžnosti. Slovenska zemlja je edini teritorij v Evropi, kjer se stikajo vsi trije osnovni činitelji, narodnostni in kulturni, Evrope: Romani, Germani in Slovani. Naša dolžnost je tedaj, da umemo koristno sprejemati pozitivne toke svojih sosedov, da jih širimo in poglobljamo, to pa v učvrščenje in razvijanje evropske kulture in civilizacije, v poglobljanje človečnosti, vse seveda v namenu mirnega sožitja in bratstva nas vseh, ki smo prišli iz najrazličnejših smeri in postali državljani Evrope.«<sup>1</sup>

Po Bojanu Godeši povzemam, da je predsednik Kraljeve italijanske akademije že 5. maja 1941 povabil AZU k sodelovanju. Na letni skupščini Kraljeve italijanske akademije 23. januarja 1943 je bila AZU sprejeta v Consiglio nazionale delle Academie. Rimske skupščine sta se udeležila dr. Milan Vidmar kot predsednik AZU in generalni tajnik AZU dr. Fran Ramovš. Po Godeši Vidmar v svojih Spominih »pojasnjuje (ni se mogoče znebiti občutka, da poskuša nekako opravičiti svoje dejanje) ozadje in okoliščine, kako je prišlo do njune (skupaj s prof. dr. Ramovšem) poti v Rim in kako je nastal omenjeni referat, ki ga je sestavil prof. dr. Fran Ramovš. Nikjer pa ne omenja, da je bila ob tej priložnosti AZU vključena v Narodni svet akademij, kar je bil glavni namen njunega obiska v Rimu.«<sup>2</sup> Godeša navaja, da se kulturni molk osrednjih kulturnih in znanstvenih ustanov, kot sta univerza in AZU, deloma tudi Slovensko narodno gledališče, v glavnem ni dotikal. »Ves čas vojne ni bila izrečena niti ena neposredna javna kritika na račun univerze glede sodelovanja z italijanskimi zasedbenimi oblastmi, čeprav bi gotovo lahko našli povod zanjo. Tudi predavanje predsednika AZU prof. dr. Milana Vidmarja v Rimu ni bilo deležno javne kritike. V

- 
1. Milan Vidmar, Spomini, drugi del, 1964, založba Obzorja Maribor, str. 198–200.
  2. Bojan Godeša, Kdor ni z nami, je proti nam, Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom, v Ljubljani, Cankarjeva založba, 1995, str. 84–85.

tem primeru verjetno niso bile nepomembne tudi sorodstvene vezi in stiki med predsednikom AZU dr. Milanom Vidmarjem in predsednikom OF Josipom Vidmarjem. Na to je namigovalo zlasti ljubljansko časopisje, ki je (seveda v času po kapitulaciji Italije) Vidmarju celo bolj kot nasprotna stran zamerilo njegov 'rimski izlet'.<sup>3</sup>

Sicer so pa kršili kulturni molk, ki ga je zapovedala OF, tako privrženci protirevolucionarne strani, sredinci in sodelavci osvobodilnega gibanja.<sup>4</sup>

Leta 1945, še v času okupacije, je izšlo grandiozno delo dr. Milana Vidmarja *Transformation und Energieübertragung*.<sup>5</sup> V obširnem predgovoru se dotakne tudi vojnih razmer:

*»Als nun in den frühen Apriltagen des Jahres 1941 der Weltkrieg über meine Heimat, über meine Heimatstadt und über mein Haus hinwegbrauste, mich vor eine düstere Zukunft stellte und einen dicken Strich hinter meine Vergangenheit zog, blickte ich unwillkürlich zurück, auf meine Lebensarbeit, die über drei Jahrzehnte ausgebreitet war, wie eine Ertrinkender sein Leben in aller Eile vor seinem geistigen Auge vorüberziehen läßt. War ich endlich mit den Transformatorenproblemen auf diese Weise fertig?«*

V nadaljevanju opisuje, kako je na svoje presenečenje ugotovil, da se je lotil velikega dela, vendar ni odnehal. *»Ihr habe ich es zu verdanken, daß sich die nun hinter mir liegenden drei schweren Kriegsjahre verhältnismäßig leicht überwunden habe. Viele geistige Arbeiter mag der grausame Krieg lahmgelegt haben, indem er ihnen die Nerven und die Arbeitslust zerrüttete. Mich hat er in eine Arbeit hineingetrieben, die mir viel Genuß, viel Genugtuung, gewiß auch viele Mühe, gebracht hat. Sie hat mir vor*

3. Godeša, Kdor ni z nami, str. 149.

4. Godeša, Kdor ni z nami, str. 331–340 in drugod.

5. Milan Vidmar, *Transformation und Energieübertragung*, Von Dr. techn. Ing. Milan Vidmar, ordentl. Professor an der Universität Laibach, wirkl. Mitglied der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste, Laibach, Verlag von Kleinmayr & Bamberg, 1945, Copyright 1945 by Kleinmayr & Bamberg, Ljubljana, Druck der Volksdruckerei, Laibach, Tisk Ljudske tiskarne, Ljubljana. Delo obsega več kot 900 strani. Predgovor dr. Milana Vidmarja je datiran s poznim poletjem 1944. Vidmar sam v Spominih navaja, da je knjiga izšla leta 1944; Spomini, drugi del, str. 168.

*allem die Lebenslust und die Arbeitskraft erhalten. Ihr Niederschlag ist das Buch, das ich mit diesen einleitenden Worten dem Leser vorlege.*«

V poznem poletju 1943 je bil rokopis približno tri četrtine dokončan in je bilo treba najti založnika. To ni bila težka naloga. Težje vprašanje je bilo, kdaj bo knjiga lahko izšla. »Vojna je stopila že v svoje peto leto ...« Vprašanje mu je pomagal rešiti star prijatelj A. Tosti, predsednik tukajšnje Kreditanstalt für Handel und Gewerbe: »*Er lächelte gutmütig. Das Buch könne doch hier verlegt werden. Die Verlagsbuchhandlung K l e i n m a y r & B a m b e r g i i n L a i b a c h sei gut bekannt in Europa und alt genug, um ein großes wissenschaftliches Buch herausbringen zu können. Sie würde mir vor allem das in Kriegszeiten so ungemein zeitraubende Reisen der Korrekturfahnen ersparen. Sie hätte außerdem das nötige Papier zur Verfügung, und in Laibach gäbe es erstklassige Druckereien.*«

Leta 1947 je izšlo delo dr. Milana Vidmarja Problemi prenašanja električne energije.<sup>6</sup> V uvodnih pripombah v zvezi z vojno navaja:

»V tihem domu, ki sem si ga 1932. leta pridobil pod Rožnikom v hišici, ki mi je še danes stanovanje in delavnica, me je zalotila druga svetovna vojna. Pokopala je, kar sem bil prav za prav že sam podrl. Zato me ni pokončala. Stisnil sem zobe, pozabil, kar je bilo, in začel pogumno gledati v bodočnost.

Rad se spominjam sončnega popoldneva v avgustu 1941. leta. Pod košatimi trepetlikami na mojem vrtu smo sedeli in se živahno razgovarjali. O osvobodilnem boju, o prihajajoči novi Jugoslaviji in o njenem gospodarstvu, ki bo moralo – to nam je bilo jasno – kreniti v smer nove dobe. Za hribe sem prestar, sem menil, političnega dela nisem nikoli opravljaj. Toda elektrifikacijo bodoče nove Jugoslavije bom rad pripravljaj. Segli smo si v roke.«<sup>7</sup>

Dr. Milan Vidmar v Spominih podrobno opisuje svoje srečanje in dogovor z Borisom Kidričem sredi avgusta 1941. Srečanje je organiziral Milanov brat Josip Vidmar. »Tovariš Kidrič ni prav nič ubiral poti, ki

6. Problemi prenašanja električne energije, dr. techn. Milan Vidmar red. prof. univerze v Ljubljani, red. član Akademije znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije v Ljubljani, 1947.

7. Problemi prenašanja, str.V.



bi bila imela ovinke. Kar naravnost mi je zastavil vprašanje: 'Ali hočete, gospod profesor, sodelovati z Osvobodilno fronto?' Brez premišljanja sem odgovoril: 'Da, hočem, toda opozoriti vas moram, da sem za hribe, torej za partizanske podvige, prestar, posebno zato, ker sem invalid.' Kidrič pa je bil na jasnem, kako naj me vpreže v svoje delo. 'Prav nič nisem mislil na to, gospod profesor,' je rekel, 'da bi šli v hribe in vzeli puško v roke. Pač pa sem želel, da začnete že zdaj pripravljati rešitve vseh tistih elektrotehniških problemov, ki bodo važni za elektrifikacijo nove Jugoslavije.' Zelo začuden sem ga pogledal ... Predstavlja si, dragi bralec, avgusta 1941, ko se je borba za osvoboditev šele začinjala, ko je bil konec vojne še daleč za obzorjem! Predstavlja si načrtovanje elektrifikacije, potrebne industrializaciji nove Jugoslavije, in priznaj, da je ta silni pogled v bodočnost presenetljiv! Takoj sem videl, da je ta mladi mož rojen za voditelja, da mu bo uspelo, kar bo vzel v roke, preprosto, ker ve, ker zelo dobro ve, kaj hoče doseči, kam ga bo pripeljala borba za svobodo ... Brez nadaljnjih besed sva si segla v roki. Od tega trenutka sem bil zapisan vsemu, kar je vzela v roke Osvobodilna fronta ... Vse odtlej sem usmerjal svoje delo popolnoma v skladu s svojo zakletvijo, popolnoma v smislu svojega dogovora z B. Kidričem. Pozneje je marsikatera intriga begala, morda tudi bežno zbegala, našega prvega voditelja ne samo slovenske osvobodilne borbe, temveč tudi novega gospodarstva Jugoslavije. ... Kdor le najmanj dvomi, da sem držal svojo obljubo, ki sem jo dal v avgustu 1941. leta B. Kidriču, naj vzame v roke mojo knjigo ‚Transformation und Energieübertragung‘, ki je izšla v Ljubljani 1944. leta.«<sup>8</sup>

Dan po osvoboditvi Ljubljane 10. maja 1945 je dr. Milan Vidmar skupaj s svojim bratom Josipom Vidmarjem, predsednikom slovenske Osvobodilne fronte, prišel na univerzitetni balkon. »Spominjam se, da me je tovariš ministrski predsednik Boris Kidrič pozdravil in spomnil na dogovor iz leta 1941.«<sup>9</sup>

»Takoj sem se lotil dela. Toda kmalu sem ves presenečen ugotovil, da postavlja smotrna, razumna elektrifikacija v kolektivnem gospodarstvu tehniške probleme, ki so izredno zamotani.«

8. Spomini, str. 167–168.

9. Spomini, str. 247, o tem tudi na str. 255, 265.

Treba bo »graditi, ne pa uporabljati že dograjeno stavbo. Začel sem torej graditi. Najprej sem napisal študijo 'Veletransformatorski problemi', ki jo je 1943 l. izdala Akademija znanosti in umetnosti. Nato so me zgrabili problemi, ki so skupni prenašanju električne energije in transformaciji. Nihče jih še ni izčrpno predelal pred menoj. Toliko jih je, saj sem moral napisati knjigo, ki je dosegla skoraj tisoč strani ('Transformation und Energieübertragung', Ljubljana, 1944. l.), preden sem jih izčrpal. Tako sem nazadnje pristal v prenosni elektrotehniko.

Po osvoboditvi sem prevzel na ljubljanski univerzi predavanja o prenosu električne energije ... neposredno po končani prvi svetovni vojni sem celo napisal slovensko knjigo o teh osnovah, toda založniku je v zadnjem trenutku upadel pogum. Takrat se mi ni sanjalo, da bom nekoč v novi Jugoslaviji napisal slovensko knjigo o problemih prenašanja električne energije ... Nova Jugoslavija bo kmalu zdrav, močan gospodarski kolektiv. Kot živ organizem pa je ta kolektiv potreben močnega ožilja. Njegova življenjska kri je kajpada energija. Toda le v električni obliki postane energija nekakšna življenjska kri. Prenosna elektrotehnika pa gradi dandanes energijska ožilja ... Ali sem dokončal, kar sem v avgustu 1941. l. začel? Gotovo ne. Saj svojega življenjskega dela ne bom nikoli dokončal.«<sup>10</sup>

\*\*\*

Dogajanje med vojno mi je ostalo v živem spominu. Otroci smo bili prisotni tako rekoč povsod. Ko so Italijani obdali Ljubljano z bodočo žico, je naše življenje potekalo samo znotraj nje. Vsak dan so bile racije. Nenadoma so se pripeljali vojaki, postavili strojnice na vogalih ulic in znotraj območja šli od hiše do hiše, od stanovanja do stanovanja. Moške so praviloma odpeljali v Belgijsko kasarno, ta je bila na današnji Metelkovi. Tam so, kot vemo, tudi ob pomoči slovenskih sodelavcev opravili selekcijo, ene so poslali v taborišče, drugi so se lahko vrnili domov. Vsakemu, ki je doživel ta postopek, so ob pregledu dali poseben žig v osebno izkaznico. Zakaj to posebej navajam? Ko smo se nekega dne z očetom vračali s prehoda na Golovcu, smo na malem mostu prek Gruberjevega kanala naleteli na italijansko patroljo. Zdelo

10. Problemi prenašanja, str. V–VI.

se jim je zelo čudno in sumljivo, ker oče ni imel tistega žiga v osebni izkaznici in da torej ni bil nikoli odpeljan na pregled. No, nekako jih je prepričal. V resnici pa je bilo takole. Oče je z dovoljenjem Osvobodilne fronte na tehniški srednji šoli, kjer je sicer poučeval, inštruiral nekaj pripadnikov italijanske vojske, ki so bili pred vpoklicem študentje. In ko so pri raciji Italijani nekajkrat pozvonili na vratih našega stanovanja v Meksiki, je odprl vrata kar nekdo od inštruirancev v uniformi in delovalo je, pregledovalci so šli brez vprašanja naprej. Katerikrat je »dober vtis« na policiste napravila tudi italijanščina. Oče je bil namreč rojen Tržačan in njegova družina se je izselila iz Trsta takoj po prvi svetovni vojni prav zaradi prihoda italijanske oblasti. No, nekoč pa so ga Italijani le odpeljali, vendar se je na naše veselje še isti dan vrnil domov. Skratka, ne samo osebna izkaznica, ampak tudi žig v njej je bila pomembna stvar.

Italijani so na veliko zapirali ljudi in streljali talce. Na koncu pokopališča Žale pred blokom ob žici okoli Ljubljane smo otroci včasih lahko videli kar ob zid položene krste, iz katerih je še tekla kri. Nekega dne smo se z očetom in njegovim kolegom profesorjem Vinkom Košakom sprehajali ob Ljubljani v bližini Tromostovja. Kakšna dva tedna pozneje pa je oče povedal, da so profesorja Košaka Italijani ustrelili kot talca. Ko smo šli leta 1942 nekega večera ob Ljubljani proti šempetrskemu mostu, je strahovito počilo, potem pa se je slišalo še nekaj posameznih strelcev. Takrat so Italijani postrelili talce kot povračilo za uboj bana Marka Natlačena. Naslednji dan smo otroci lahko še videli kri na tleh ob tistem zidu. Šola nas je poslala na Natlačenov pogreb. Poslala nas je tudi na pogreb Antona Korošca leta 1940. Pa tudi na množični prvi pokop domobrancev na Orlovem vrhu na ljubljanskem gradu leta 1943. Oče je bil povezan z Osvobodilno fronto na tehniški srednji šoli, mama pa je imela povezavo z OF v svoji trgovini, in sicer s Karlom Šefmanom. Šefman je bil doma iz Kranjske Gore, mama pa iz Podkorena. Karel Šefman je bil sicer znan borec za slovensko severno mejo po prvi svetovni vojni. Šefman ji je nosil Slovenskega poročevalca. Nekega dne je mama po vrnitvi z opoldanskega odmora našla vrata trgovine odklenjena, notri pa vse razmetano. Italijani so pri preiskavi vse razmetali, edino v veliko litoželezno peč niso pogledali. Prav tam pa je bil Slovenski poročevalec.

V naši hiši, Meksiki, je stanoval tudi domobranski kurat na Svetem Urhu, Peter Križaj. Vsak dan ga je pred hišo čakal motorist v civilu in ga vozil na Urha. Ko je sedal na motor, nista spregovorila niti besede in otroci smo ugibali, kaj to pomeni. Nekoč pa je Križaj le nekaj rekel vozniku in slišali smo, da je imel slovensko ime. Po vojni je bil Križaj obsojen na smrt.

Domobranska policija je prišla v naše stanovanje ponoči, nekaj dni pred 9. majem 1945. Iskali so mojega dve leti starejšega brata Marjana, ki je bil star 13 let. Takrat sem že spal, vendar ni zadostovala beseda mojih staršev, da nisem on. Tudi našo služkinjo Pavlo so vprašali, kdo sem, in njej so verjeli, da sem Miha. Marjan je od leta 1941 živel pri stricu dr. Ivu Ribariću v Sisku na Hrvaškem in se je vrnil k nam šele po osvoboditvi. Očitno je nekdo zmotno poslal k nam policijo. Meni so o vsem tem povedali šele naslednji dan.

## Gimnazijec

Na ljubljansko klasično gimnazijo sem se vpisal v prvi razred še med vojno leta 1944 in na njej maturiral leta 1952.

Udeležil sem se štirih mladinskih delovnih akcij (avtocesta Zagreb–Beograd leta 1948, Beograd 1949, ponovno avtocesta Zagreb–Beograd 1950, železniška proga Dobož–Banjaluka 1951) in ene pionirske (obiranje hmelja v Savinjski dolini leta 1949).

Leta 1948 smo se prijaviteli za mladinsko delovno akcijo zbirali že kakih 14 dni prej v Litostroju. Tovarno so še gradili. Hale so bile že zgrajene, stroji so stali na betonskih podstavkih, okoli pa je bil še gramoz. Prebivali smo v eni od barak, ki so jo pred tem zaplinili zaradi stenic. Tam smo junija dočakali resolucijo Informbiroja. Z zadevo sem se seznanil, a se o tem nismo pogovarjali. Nekega dne smo izvedeli, da je eden od stražarjev gradbišča, ki je bilo ograjeno z žico, ustrelil nemškega ujetnika, ki naj bi menda skušal pobegniti. Brigada se je oblikovala postopoma, tako kot so prihajali brigadirji. Prijavljene, pa še ne prispele smo vabili, naj pridejo. Tako sem bil poslan na dom Primoža Kozaka, da ga obvestim o zbiranju brigade in povabim, naj

se ji pridruži. Njegov oče Ferdo Kozak je bil predsednik Ustavodajne skupščine LRS, ki se je po sprejemu ustave leta 1946 preimenovala v Skupščino LRS. Stanovali so v vili v bližini Prešernove ceste. Vrata vile, v kateri se je preproga vila do vhoda, mi je odprla – najbrž – služkinja in potem se je pojavil Primož Kozak. Ko sem mu rekel, da naj pride v brigado, v katero se je prijavil, mi je z vrha stopnic dejal, da bo to že sam uredil. Ko smo nato julija in avgusta 1948 gradili avtocesto Zagreb–Beograd na odseku pri Spačvi, se je nekega dne prikazal Primož Kozak kot kulturni referent v štabu 4. sekcije z oznakami člana štaba sekcije. Skratka, pokazal se nam je kot funkcionar, ki nekje zgoraj v sekcijem štabu skrbi za kulturo, mi pa smo kopali in vozili samokolnice. Za primerjavo naj povem, da je bil v naši delovni brigadi tudi Tone Pavček, ki pa je vzorno vozil samokolnico.

V Beogradu sem bil na gradbišču velike poslovne stavbe na Terazijah nasproti palače Albanije priča zanimivemu dogodku. Skelet stavbe je bil že zgrajen. V drugem nadstropju sem ravno stopal iz tovrnega dvigala, z eno nogo sem bil že na tleh nadstropja, z drugo pa še v dvigalu, ko so se zrušila tla dvigala. Padel bi vznak navzdol, če me ne bi v tistem trenutku zagrabila za roko neka delavka. Tako sem padel naravnost navzdol in se s členki na koncu prstov obeh rok ujel za rob nadstropja, z nogama pa že segel do vmesnega trama v jašku dvigala. Nato sem se v hipu oprl na obe roki in se dvignil v nadstropje. Dvigalo je spodaj sprožala delavka, ko je kdo potegnil za vrv. Rekla je, da je nekdo to storil in ga je zato pognala. V »mojem« nadstropju vrvi nismo potegnili. Nad nami je bila nekaj nadstropij višje samo skupina brigadirjev – domobrancev iz naše klasične gimnazije. Med njimi je bil tudi Tine Velikonja, mnogo let kasneje doktor, znan po svojih izjavah o zdravju dr. Janeza Drnovška in Lojzeta Peterleta.

## Študent

Na Pravno fakulteto Univerze v Ljubljani sem se vpisal jeseni 1952. Biti študent me ni posebej zanimalo ali drugače povedano, veselilo. Odločil sem se, da fakulteto čim prej končam. Pri dobršem številu predmetov sem dobil oceni devet in deset.

Leta 1954 smo v okviru Okrajnega komiteja mladine (ZMS) Ljubljana organizirali seminar za mladinske funkcionarje v Stični. Nanj so bili povabljeni praviloma sedmošolci (gimnazije so imele takrat osem razredov). Med temi so bili, če jih naštejemo le nekaj: Francka Strmole, kasneje predsednica Vrhovnega sodišča Slovenije (do leta 1993); Valentina Tomlje, kasneje vidna političarka, med drugim predsednica zbora republiške skupščine, predsednica skupščine mesta Ljubljana; Ernest Petrič, kasneje član vlade (izvršnega sveta) Staneta Kavčiča, ambasador v Jugoslaviji in samostojni Sloveniji, sodnik ustavnega sodišča RS od leta 2008 in predsednik ustavnega sodišča; Štefan Cigoj, kasneje diplomat; Jože Hudeček, legendarni novinar in kulturnik; Stane Dovgan, šef republiškega protokola v času Titove bolezni in smrti leta 1980.

V vodstvu seminarja smo bili med drugimi trije kasnejši člani Šinigojeve vlade (izvršnega sveta) v letih 1986–1990: Vladimir Kavčič, pisatelj, predsednik republiškega komiteja za kulturo, Janko Kušar, republiški sekretar za obrambo, in jaz, predsednik republiškega komiteja za zakonodajo. V vodstvu seminarja je bil tudi Igor Gruden, kasneje eden najvidnejših slovenskih novinarjev.

Na seminarju je med drugimi predaval Mitja Ribičič, takrat republiški minister (državni sekretar) za notranje zadeve. V razpravi, ki je sledila predavanju, sem ga vprašal, ali je kakšna razlika med metodami dela naše obveščevalne službe in tujih obveščevalnih služb in ali se sploh lahko postavi tako vprašanje. Odgovoril je, da se tako vprašanje seveda lahko postavi, v metodah dela pa ni nobene razlike, pač pa je ta v ciljih.

## Sodnik

V okviru študija kazenskega prava smo obiskali Kazensko-poboljševalni dom (KPD) v Mariboru. Mislim, da je bilo v študijskem letu 1954/55. Najbrž smo si ogledali tudi Titovo celico, vendar se tega ne spominjam. Videli pa smo Toneta Haceta, znamenitega vlomilca pred vojno v kraljevi Jugoslaviji in na presenečenje marsikoga tudi v povojni Jugoslaviji. Njegov brat je bil znan partizanski komisar Matevž Hace.

Hace je menda pred vojno ubil tudi kakšnega žandarja. Po vojni se je zgodila vrsta vlomov, storilcev pa dolgo niso izsledili. Da bi bil to lahko ravno Hace, je prišlo na misel detektivu Grdenu, ki je Haceta aretiral že pred vojno. Med drugo svetovno vojno je Grden sodeloval z Osvobodilno fronto, po vojni pa je delal v kriminalistični policiji. Tako je imel priložnost še drugič prijeti Haceta. Veljalo je namreč, da je bil Hace pred vojno vlomilec zaradi socialnih razmer in da se je po osvoboditvi z zaposlitvijo normalno vključil v nov družbeni red. Sicer pa naj kot zanimivost navedem, da je Grden že pred vojno stanoval v isti hiši kot mi – v Meksiki.

Obisk v zaporu je naredil name zelo mučen vtis. Zaporniki, stražarji, sam zapor in celotno vzdušje so me ob zaključku enodnevne ekskurzije pripeljali do sklepa, da se po končanem študiju ne bom ukvarjal s tem, da bi ljudem sodil in jih pošiljal v zapor. No, v življenju se je obrnilo drugače.

Za izvolitev sodnika še leta 1956 ni bila potrebna dokončana pravna fakulteta. S 1. januarjem 1957 pa je začela veljati nova zakonska določba. Za izvolitev sodnika je zakon zahteval končano pravno fakulteto in po opravljeni pripravniški dobi tudi pravosodni izpit. To bi praktično pomenilo, da nekaj let po 1. januarju 1957 ne bi bilo mogoče izvoliti novih sodnikov. Rešitev te težave so si v vrhu slovenskega sodstva zamislili tako, da so nekje sredi leta 1956 organizirali izvolitev nekaj desetih absolventov prava za sodnike. Pri tem se je računalo, da bodo izvoljeni v kratkem času diplomirali in kasneje tudi opravili pravosodni izpit.

Tega se je menda domislil takratni predsednik Vrhovnega sodišča Slovenije dr. France Hočevar. Leta pozneje je bil podpredsednik v vladi Staneta Kavčiča, med NOB pa je bil komisar prekomorske brigade. Leta 1945 je na avstrijskem Koroškem kot pooblaščenec jugoslovanske armade pri zaveznikih sodeloval v postopku izročanja prijetih domobrancev Jugoslaviji.

Tako sem bil povabljen k izvolitvi za sodnika. V začetku decembra 1956 sem nastopil službo pristava-pripravnika na okrajnem sodišču v Ljubljani. Že čez kakih štirinajst dni so pristojni sklenili, da je najpametneje, če bodoči sodniki čim prej končamo pravno fakulteto in kot diplomirani pravniki začnemo opravljati sodniško funkcijo. Zato

smo odšli na študijski dopust. Še v istem mesecu, decembra 1956, sem bil pri 22 letih izvoljen za sodnika okrajnega sodišča v Trbovljah. Personallec Kačar na pravosodnem ministrstvu (državnem sekretariatu za pravosodje) mi je dejal, da si lahko izberem katerekoli kraj razen Ljubljane. Trbovlje mi je odsvetoval. Jaz pa sem si ta kraj izbral, ker je bila moja bodoča žena Marinka doma v Zagorju ob Savi. Naj povem, da s knapi v Zasavju nisem imel nikoli nobenih težav.

Maja 1957 sem diplomiral na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Nato sem bil dodeljen na okrajno sodišče v Celju. Tam smo se novi sodniki najprej en mesec praktično usposabljali. Na okrožnem sodišču so organizirali tudi seminar iz kazenskega in civilnega prava. V spominu sta mi kot odlična pravnika z znanjem na ravni univerzitetnih profesorjev ostala dr. Berlitz, ki je predaval civilno, in dr. Šmit, ki je predaval kazensko pravo. Decembra 1956 pa sem bil v Ljubljani večkrat na strokovnem brifingu prav tako vrhunskega strokovnjaka dr. Pompeta.

Julija 1957 smo novi sodniki na okrajnem sodišču v Celju začeli soditi. Tam sta bila med drugimi tudi moja sošolca s fakultete Boštjan Markič in Peter Klinar. Oba, sedaj že pokojna, sta kasneje naredila kariero univerzitetnih profesorjev na leta 1961 ustanovljeni Visoki politični šoli, nato preoblikovani v Visoko šolo za sociologijo, politične vede in novinarstvo, sedanji Fakulteti za družbene vede (FDV). Sicer pa so bili v skupini mladih sodnikov iz leta 1956 tudi kasnejši univerzitetni profesorji – moj sošolec Adolf Bibič (FDV), Bojan Zabel in Borut Bohte (pravna fakulteta). V Celju sem imel leta 1957 priložnost srečati Vitodraga Pukla, takrat sodelavca v odvetniški pisarni, leta 1990 pa je bil izvoljen za podpredsednika Skupščine Republike Slovenije. Pukl je bil med letoma 1992 in 1996 med drugim tudi predsednik preiskovalne komisije za parlamentarno preiskavo o politični odgovornosti posameznih nosilcev javnih funkcij za aretacije, obsodbe ter izvršitev obsodb proti Janezu Janši, Ivanu Borštnerju, Davidu Tasiču in Franciju Zavrlu.

Prvi mesec so nam bile dodeljene enostavnejše zadeve – sojenje »mejašem«, to je storilcem kaznivih dejanj nedovoljenega prehoda čez državno mejo. Takrat je bilo to še kaznivo dejanje. Veliko teh ljudi so vrnile v Jugoslavijo avstrijske oblasti, tako da sem si lahko zapomnil



priimek oficirja avstrijske žandarmerije, ki je podpisoval akte o izgonu. Na obravnavo so mi privedli iz celjskega zavora obdolženca kar v nogavicah namesto v čevljih. Zadevo sem ocenil kot ponižujočo in nedostojno. Odredil sem vrnitev v zapor in naj ga pripeljejo na obravnavo v čevljih. Sicer pa sem tem prebežnikom izrekal kazen v taki višini, da so upoštevalje pripor lahko takoj odšli na svobodo. Tožilstvo se ni pritoževalo. Nekega dne so privedli na obravnavo človeka, ki sem ga sicer tako rekoč vsak dan videl prodajati časopis na vogalu pred trgovino v samem središču Celja. V Nemčiji (ZRN) je hotel uveljaviti svoje pravice invalida nemške vojske iz druge svetovne vojne. Avstrijci so ga vrnili skupaj z vso dokumentacijo, z njegovimi fotografijami v uniformi nemškega vojaka vred. Izrekel sem mu tako kazen, da je lahko takoj po razglasitvi sodbe odšel na prostost. Priporočil sem mu, naj čim prej odide na staro mesto prodajat časopis, da mu ne bo kdo zasedel mesta. Res sem ga potem tam tudi videl.

Avgusta 1957, drugi mesec mojega aktivnega sodniškega dela, ko je bil vsesplošni mesec dopustov, sem bil dodeljen na mesto preiskovalnega sodnika okrožnega sodišča v Celju. Eden od obeh preiskovalnih sodnikov je šel namreč na dopust. Prvi teden sem si ob navzočem preiskovalnem sodniku Kolomanu Balazicu ogledoval spise, dogajalo pa se ni nič. Naslednji teden v ponedeljek pa je prišlo sporočilo iz Ljubljane, da je kolega Balazic zbolel, in v hipu sem bil edini preiskovalni sodnik za celotno okrožje, ki je obsegalo okraja Celje in Trbovlje. Sodnik, ki je nadomeščal predsednika okrožnega sodišča, Juro Lesjak, predsednik Niko Pogačar je bil namreč tudi na dopustu, mi je takoj telefoniral in mi zagotovil vso pomoč, če bi karkoli potreboval. Prav tisti mesec so namreč sodišča prevzela celoten postopek od organov za notranje zadeve. Tako je bilo še posebej pomembno, da že od vsega začetka preiskovalni sodniki nastopimo profesionalno in z vso potrebno avtoriteto. Naj povem, da z organi za notranje zadeve pri opravljanju poslov preiskovalnega sodnika nisem imel prav nobenih težav. Kriminalisti in milica so sodelovali povsem korektno.

Nekaj ur po tem, ko sem bil edini preiskovalni sodnik, je že prišla prva zahteva namestnika okrožnega javnega tožilca Milana Baškoviča. Šlo je za sumljivo smrt dojenčka. Z ekipo kriminalistov in zdravnikom

prosektorjem smo se odpeljali v vas Zibiko. Na pokopališču je zdravnik opravil ogled. Brez kakršnegakoli povoda se je ob tem oglasil pripravnik na tožilstvu (Joško Plahutnik), ki ni imel pri zadevi nobene pristojnosti. Rekel je, da se vidi, da sodišče ni sposobno opravljati novih poslov. Opomnil sem ga, naj bo tiho, sicer bo sledila odstranitev. Ker ni odnehal, sem odredil, da ga odstranijo. Navzoči miličnik je to takoj tudi izvršil. Okrožni javni tožilec Edo Grgič se je za ta incident pisno opravičil okrožnemu sodišču v Celju. Z Milanom Baškovičem pa sem se ponovno srečal leta 1967 v Skupščini SRS, kjer je bil sekretar zakonodajno-pravne komisije.

Potem so se različni smrtni primeri kar vrstili. Posebej mi je ostala v spomину nesreča v Rudniku Trbovlje, ko je vozniku rudniških vozičkov – »huntov« – priletela v naročje glava rudarja, ki je stal spredaj na vozičku. Lokomotiva namreč vozičkov ni vlekla, ampak jih je potiskala. V spremstvu načelnika kriminalistične službe uprave za notranje zadeve Trbovlje Klemenčiča sem prišel v rudniško kopalnico na »ajnzarju«, kjer je ležalo truplo ponesrečenca. Kopalnica je bila polna rudarjev. Odredil sem obdukcijo. Poleg mene je nekdo na glas rekel, kaj je pa tega treba. Takoj sem izrekel opozorilo, da bo v primeru ponovnega vmešavanja sledila odstranitev. Pozneje so mi povedali, da je bil tisti tehnični direktor rudnika. Nato smo šli v jamo. Nad glavo je bila napeljana žica za električno vleko. Žica je bila na doseg roke. Vprašal sem, ali je pod napetostjo. Odgovor je bil: »Seveda.«

Septembra 1957 sem začel z delom na okrajnem sodišču v Trbovljah. Obravnaval sem kazenske zadeve, pozneje pa tudi civilne in nesporne – urejanje meja in sestavljanje pogodb. Najprej sem opazil, da se vabljeni precej neredno odzivajo. Takrat so vabili z navadnimi dopisnicami in vabilo ni bilo izkazano. Tako prakso sem takoj prekinil in začeli so pošiljati vabila s povratnico. Odziv na vabila se je takoj izboljšal in le redko je bila potrebna prisilna privedba. Na to temo je bil zanimiv primer s Termoelektrarno Trbovlje. Na neki moj dopis mi niso odgovorili. Nato sem kot pričopovabil direktorja elektrarne, ki se pa na vabilo ni odzval. Direktor je bil nosilec partizanske spomenice 1941 in ena najvidnejših osebnosti v Trbovljah. Odredil sem prisilno privedbo. Milica je zagotovila njegov prihod na sodišče. Ko sem opravil zaslišanje, sem mu

povedal, da mu v takih zadevah ne bo več treba hoditi na sodišče. To pa zato, ker bodo v prihodnje na dopise sodišča odgovarjali in ga zato tudi ne bo treba vabiti kot prič. K temu ni imel nobene pripombe.

Naj omenim primer nekega župnika iz okolice Radeč pri Zidanem Mostu. Obtožen je bil med drugim, da je vernikom grozil, da tisti, ki bodo obdelovali zemljo, cerkvi odvzeto z agrarno reformo, ne bodo dobili zakramentov, in pravil, da so mu komunisti zažgali gospodarsko poslopje. Na obravnavi ga je zagovarjala znamenita odvetnica iz Ljubljane dr. Ljuba Prenner. Po obravnavi mi je dr. Prennerjeva povedala, da so ji na škofiji rekli, da imajo zaupanje v sodišče, in če bo obsojen, ga bodo obravnavali tudi oni. Župnik je bil po obravnavanih pritožbah obeh strani pravnomočno obsojen.

V Trbovljah sem doživel tudi znamenito stavko rudarjev leta 1958. Na sodišče so zjutraj od vabljenih prišle samo ženske. Vprašal sem jih, kje so moški. Odgovor je bil, da so v jami. Potem sem vprašal uslužbenke na sodišču, kaj se dogaja. Tako sem izvedel, da so rudarji ostali v jami in stavkajo. Vabljenim, ki so prišle, sem enostavno rekel, naj gredo domov. Med samo stavko je bilo v Trbovljah, kjer je bilo sodišče, in Zagorju ob Savi, kjer sem stanoval, popolnoma mirno.

Po pripovedovanju navajam, da je v Trbovlje prišel Miha Marinko, ki je bil pred vojno tudi rudar, tedaj pa politični sekretar CK Komunistične partije Slovenije in predsednik Ljudske skupščine LRS, da bi se pogovoril z rudarji. Ozmerjali naj bi ga s kurjim tatom, pred razsrjenimi rudarji pa je pobegnil skozi okno rudniške stavbe.

Milica je zasedla vse dostope v revirje, da bi preprečila prihode tistim, ki bi želeli izraziti solidarnost. V Zagorje se je pred rudniško upravo pripeljal avto z miličniki. Rudarji so zagrozili, da ga bodo razstrelili iz podzemlja rudnika, če se takoj ne odpeljejo, in potem so odšli.

Kakih deset let pozneje mi je v republiški skupščini Edo Brajnik - Štefan pripovedoval, kako se je Edvard Kardelj v času trboveljske stavke peljal z vlakom iz Beograda v Ljubljano. Brajnik je bil takrat visok funkcionar v zveznem ministrstvu za notranje zadeve v Beogradu. Kardelja je bilo treba med vožnjo tekoče obveščati o dogajanju v Trbovljah. Na vlaku niso imeli radijske zveze. Zato so vlak spremljali z ustreznim

avtom in ob postankih na železniških postajah sproti poročali Kardelju, kakšno je stanje v Trbovljah. Nato si je Kardelj organiziral štab v Ljubljani, menda v vili Podrožnik. Stvar je očitno vzel skrajno resno.

*2. del*

# **Kriza sistema**

## Na republiški socialistični zvezi

Leta 1961 sem nameraval v Trbovljah začeti opravljati odvetniški poklic. To misel sem opustil spričo odklonilnega stališča nekaterih v ljubljanskem pravosodju, ki so mi napovedovali težave, če bom zapustil sodniško službo. Na sodišču nisem hotel ostati in sem se kot strokovno-politični delavec zaposlil v Glavnem odboru SZDL Slovenije v Ljubljani. O zaposlitvi sem se dogovoril s Stanetom Markičem, ki je bil sekretar Glavnega odbora in me je že prej večkrat vabil, naj pridem tja. Tam sem delal od jeseni 1961 do poletja 1967.

Na SZDL sem imel priložnost, da od blizu spoznam slovenski politični vrh. Najvišji politični in državni funkcionarji so bili namreč člani izvršnega odbora ali pa so se udeleževali njegovih sej. Sporočila – komuniqueje s teh sej sem pripravljal jaz, pregledala in potrdila pa jih je predsednica Vida Tomšič.

Ko sem takratnemu predsedniku Albertu Jakopiču - Kajtimiru prinesel osnutek komuniqueja, me je prijazno sprejel, ga pogledal in dejal, da ga bo pokazal Vidi Tomšič. Rekel sem mu, da če so bili dotlej vsi moji komuniqueji dobri za Vido Tomšič, bo tudi ta dober. Nisem bil presenečen, da Vida Tomšič tudi k temu komuniqueju ni imela pripomb. Sicer pa sem tudi s Kajtimirom dobro sodeloval. Pred volitvami poslancev v republiško skupščino leta 1963 mi je naročil, naj mu prinesem podatke o prejšnjih volitvah. V arhivu SZDL mi je arhivar Cibic takoj izročil zahtevane podatke. Spomnim se podatkov iz leta 1945. Za vsako volilno območje so bili trije viri podatkov: poročilo uradnega volilnega organa, poročilo Komunistične partije in poročilo OZNE (oddelek za zaščito naroda, pozneje preimenovana v Upravo državne varnosti, še pozneje v Službo državne varnosti). Najugodnejši so bili podatki volilnega organa, manj ugodni podatki Komunistične partije, najmanj pa podatki OZNE. Vendar je po vseh podatkih zmagala nova oblast, razen v Prekmurju.

V času mojega dela pri republiški SZDL so me delegirali v štiričlanski kuratorij počitniških objektov uslužbencev republiške skupščine (dr. Rastko Močnik), izvršnega sveta (Edi Delopst), CK ZKS (Jurak) in republiške SZDL (Miha Ribarič). Naša naloga je bila nadzor namenske

uporabe teh počitniških objektov. V času mojega imenovanja je bila prva naloga ugotoviti, kateri od teh objektov se ali naj se uporabljajo izključno za protokolarne namene in kateri naj bodo namenjeni oddihu uslužbencev v navedenih štirih institucijah. Obiskali smo te objekte na Bledu (vila Rog in vila Zlatorog, pred drugo svetovno vojno ena v lasti Stojadinovića, druga Cvetkovića), v Bohinju (brunarica Pršivec), na Pokljuki (ena hiša je bila v izključni uporabi Borisa Kraigherja, druga Miha Marinka, tretjo pa so uporabljali tudi drugi), v Portorožu (vila Mare in vila Ondina). Na podlagi teh ogledov in dobljenih informacij sem ugotovil, da vse te objekte, tudi tiste, ki naj bi bili namenjeni uslužbencem, zelo redko uporabljajo uslužbenci, ampak predvsem vsi drugi, ne samo funkcionarji – zasebno in za protokolarne namene, ter tudi njihovi prijatelji in znanci. Moje stališče je bilo, da če se ti objekti dejansko ne uporabljajo za uslužbence, ampak jih iz tega naslova uporabljajo ne samo za protokol, ampak tudi za vse mogoče zasebne zadeve, naj se nedvoumno določi uporaba za uradne protokolarne zadeve. Pozneje sva se s Kajtimirom srečala med vrati v republiško skupščino in mi je tako mimogrede mirno rekel, da sem jih spravil ob počitniške objekte. Odgovoril sem mu, da jih tako in tako nismo uporabljali.

Na republiški Socialistični zvezi mi je bila neposredno nadrejena najprej Marija Vilfan (1961–1963), svetovljanka, ki mi je ostala v najlepšem spominu. V tistem času sem imel priložnost srečati dr. Franceta Bučarja. Marija Vilfan ga je želela povprašati, kaj meni o neki zadevi. Posredoval sem mu to prošnjo. Pisno mnenje, ne vem več o čem, je tudi napisal. Posebej pa sem si zapomnil, da mi je, ko sem prišel po mnenje k njemu v republiško skupščino in sva se pogovarjala, rekel, da Zvezo komunistov vidi v sistemu, da je njegov sestavni del, Socialistična zveza pa pravzaprav v ta sistem ne spada. Te njegove misli nisem razumel kot pozitivno mnenje o partiji, pač pa da je ob njej vloga Socialistične zveze delovnega ljudstva vprašljiva.

Leta 1963 je po skupščinskih volitvah postal podpredsednik dr. Joža Vilfan. Pred tem je bil pri Borisu Kraigherju podpredsednik republiške vlade (izvršnega sveta), še prej generalni sekretar predsednika Tita, takoj po vojni zvezni državni tožilec Jugoslavije, nato pa veleposlanik v OZN in Indiji.

Zanimiva je bila Vilfanova kratka kariera vodje javnega tožilstva Jugoslavije. Pripovedoval mi je, da je k njemu prišel neki ruski general in mu predlagal, da bi se za člane Komunistične partije ustanovila posebna sodišča. Temu se je odločno uprl in to povedal Edvardu Kardelju. Kardelj ga je poslušal, Vilfana pa so nemudoma razrešili kot javnega tožilca in premestili na zunanje ministrstvo.

Dr. Joža Vilfan je kot član jugoslovanske delegacije sodeloval na mirovni konferenci v Parizu. Edvard Kardelj naj bi mu glede tega, da nekateri kraji v Istri niso pripadli Sloveniji, ampak Hrvaški, dejal, da nima smisla postavljati teh zahtev do Hrvaške, ker bomo dobili Trst. Vilfan pa mi je glede Trsta rekel, da bi po njegovem morala Jugoslavija napovedati, da bo Trst v okviru Jugoslavije imel status republike, ker bi potem imeli morda večjo podporo italijanskih komunistov. Seveda tudi v tem primeru ne bi bilo nobenega zagotovila, da bi Trst pripadel Jugoslaviji.

Dr. Joža Vilfan je na Socialistični zvezi vodil komisijo za komunalna vprašanja (dejansko za politični sistem), jaz pa sem bil njen sekretar.

V pripravah na 6. kongres SZDL Slovenije aprila 1966 je k dr. Vilfanu prišel na pogovor Mitja Ribičič. Dejal je, da je prišel čas, ko naj se vojska umakne z meje in nadzor celotne državne meje prevzame milica, ki je bila seveda republiška.

Na kongresu je bil Mitja Ribičič pristojen za pripravo resolucije kongresa. Kongres je delal v plenumu in po posameznih področjih. Na sestanku vseh odgovornih za posamezna vsebinska področja je Mitja Ribičič posebej poudaril, da ne bomo v posameznih kongresnih komisijah ničesar zadržali, ampak bomo vse posredovali osrednji komisiji, ker je nova situacija, pojavile so se nove iniciative in jim je treba dati prostor.

Leta 1966 je odstopil republiški izvršni svet. Odstop je sprožilo nesoglasje med izvršnim svetom in socialno-zdravstvenim zborom republiške skupščine pri neki konkretni zakonski rešitvi. To je bil popolnoma nov pojav v takratnem političnem sistemu. O tem sem napisal članek pod naslovom Kriza vlade, ki je bil objavljen kot uvodnik v listu Občan decembra 1966.<sup>11</sup> Poudarek v članku je bil, da je odstop »izraz nemoči,

11. Miha Ribarič, Kriza vlade, Občan, 24. 12. 1966.